

Bazı Kürtçe Eserlerin tanıtımı

6 Mayıs 2015 Nusrettin BOLELLİ Eğitim 0

KÜRT BİLGİNLERİN YAZDIKLARI BAZI ESERLERİN TANITIMI*¹

Özet

Kürt bilginleri, Müslüman olduktan sonra Arap alfabesinde bulunmayan bazı sesleri bu alfabeyle ilave ederek muhtelif eserleri bu alfabeyle telif etmişler. Bu eserlerin büyük kısmı “Divan”lardan oluşuyor. Bu çalışmamızda basılmış olan bazı Divanları ve şerhlerini tanıtmaya çalışacağız.

Anahtar kelimeler: Alfabe, kürtçe, Divan.

Abstract:

Throughout the history, especially after Kurds converted into Islam, Kurdish writers published various works by using Arabic alphabet which they added some letters that didn't exist in that alphabet. A great number of these works consist of “Divans”. In this I will try to introduce some Kurdish “Divans” and some “commentaries” of them.

Keywords: alphabets, Kurmanji Kurdish, Divan.

1. Kürt Bilginlerin Geliştirdikleri Arap Alfabeti ve Bu Alfabe ile Yazılan Bazı Eserlerin Tanıtımı:

Kürtlerin, tarihte en çok kullandıkları Alfabe Arap alfabesidir. Ancak 1932 yılından itibaren yüzlerce Kürt yazarı Latin alfabesini kullanmaya başlamışlar. Eski Rusya Federasyonuna bağlı ve şu anda bağımsız olan ülkelerde ise Kiril veya Latince alfabesi kullanılmaktadır.

Klasik Divanlarımızın büyük kısmı Arap alfabesi ile yazılmıştır. Özellikle Yaşayan Diller Enstitülerinde Yüksek Lisans ve Doktora yapan öğrencilerimizin mutlaka bu alfabeyle öğrenmeleri gerektiğine inanıyorum.

Araştırmamın bu bölümünde tespit edebildiğim kadarıyla Arap Alfabeti ile eserlerini yazan bazı yazar ve edebiyatçılarımızın bu eserlerinin büyük bir kısmını kronolojik sıraya göre şöyle gösterebiliriz:

¹ Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi Yıl:1, Cilt:1, Sayı:1, Ocak 2015, ss. 67-81

1. Baba Tahirê 'Uryan (1010- 1055), Dubeytî ismindeki Divanı. Bu eseri, Sabah Kara tercüme etmiş ve yayına hazırlamıştır. Eserin üçüncü baskısı, Nûbihar Yayınevi tarafından 2012 tarihinde İstanbul'da yapılmıştır. Be eser, toplam 208 sayfadır.

2. Molla Ahmed-i Cızirî (Melayê Cızîrî; 1567-1640). Sufi olan Ahmed Cızirî ismini memleketi olan Cizre'den almaktadır; nitekim yıllarca Cizre'deki Kızıl Medrese'de (Medresa Sor) ders vermiştir. Divanı, klasik Kürt edebiyatının şaheseri olarak kabul edilmektedir. Bu Divan aynı zamanda derli toplu olarak yazılan ve günümüze kadar gelebilen ilk Kürtçe divan olarak bilinmektedir. Ahmed-i Cızirî Divanında tasavvuf, usul, fıkıh, tefsir, hadis, sarf, nahiv, mantık, estetik, felsefe, belâğat. Matematik, astronomi, kozmoloji, tarih, fizik, metafizik v.s. ilimlere yer vermiştir. Kur'ân ve sünnet anlayışına sahip olan Molla Ahmed el-Botî el-Cızirî, divanının çeşitli yerlerinde zaman zaman ayetlerden aldığı kelimelere ve bazen de ayetlerin manalarına yer vermiştir. Onun divanı, Kur'ân'dan alınan ilham ile yazılmıştır. Kendisinden sonra Kürtçe yazan tüm şairleri etkilemiş ve kendi şiirlerine onlarca tahmis yazılmıştır. Çünkü yazar aşkın şairi olarak da Dîvana Melayê Cızîrî, bugün hâlâ okunmaktadır ve 100'den fazla şiir, birkaç tane de ruba'î barındırır.

Birkaç bilim adamı bu Divan, üzerinde çalışmıştır:

a) Osman Tunç bu Divanı Türkçeye çevirmiş olup bu çevirisi toplam 528 sayfadır. Bu Divanın, dördüncü baskısı Nubihar yayınevi tarafından İstanbul'da 2011 tarihinde basılmıştır.

b) Abdülbaki Turan, bu Divanı şerh ve tercüme etmiştir. Bu zat, önce Divan'ın aslında geçen beyitleri Arap alfabesi ile vermiştir. Sonra bu beyitleri latinize etmiş. Daha sonra beyitleri Türkçeye çevirmiş ve en son beyitlerle ilgili uzunca açıklamalar yapmıştır. Bu şerh, 2010 yılında Nubihar yayınları tarafından İstanbul'da basılmıştır. Şerh, toplam 800 sayfadan ibarettir.

c) Mela Ehmedê Zivingî, (1893-1971) Şerha Dîvana Melayê Cızîrî. Bu zat, Şerhinin birinci cildinde Divan'ın muhtevası hakkında uzun açıklamalar yapmıştır. (I,1-84). Daha sonra önce Divan'da geçen beyitleri Arap alfabesi ile vermiş. Sonra latin alfabesi ile aynı beyitleri vermiş. Daha sonra bu beyitleri çok detaylı bir şekilde açıklamıştır. Ayrıca her sayfanın kenarında beyitlerde geçen ve anlaşılmayan kelimeleri bugünün Kürtçesi ile açıklamıştır. Bu eser üç cilttir. İlk iki cildi Molla Ahmed Cızîrî'nin Divan'ının şerhidir. Üçüncü cildi ise Divan'ın aslıdır. Şarih bu ciltte, bir sayfada Divanı Arap alfabesiyle diğer sayfada ise şiirleri latinize etmiştir. Birinci cildi 616 sayfa, ikinci cildi 580, üçüncü cildi ise 232 sayfadır. Bu şerh, 2013 tarihinde Diyarbakır'da Avesta yayınevi tarafından basılmıştır.

d) Arif Zêrevan, Melayê Cızîrî'nin Divanı üzerinde çalışmış, Divan'ı latinize etmiş ve 2004 yılında Nefel yayınevi tarafından Dijital baskısı yapılmış olup toplam 301 sayfadan ibarettir.

e) Mella Ahmedê Cızîrî'nin Divanı, Zeynelabidin Kaya (Zinnar) ve M. Emin Narozi tarafından neşre hazırlanmıştır. Bu yazarlar, baş tarafta Divan'ı latinize etmişler. Son kısmına'da Arap alfabesi ile yazılan Divan'ın orijinaline yer vermişler. Divanın bu baskısı Roja Nû yayınevi tarafından Stokholm'da 1987 tarihinde neşretmiştir. Divanın bu neşri 582 sayfadan ibarettir.

3. Faki-yi Tayran'dır (Feqîyê Teyran; (1590-1660). Hakkarili olan Faki Tayran'ın Cizre'de Ahmed Cizîrî'den ders aldığı düşünülmektedir. Eserlerinde özellikle Kürt folkloründen öğeler ağırlıkta olan Faki Tayran'ın Qevlê Hespê Reş (Siyah Atın Ölümü), Şêxê Senan (Senan Şeyhi) ve Qiseya Bersiyayî (Bersiyay'ın Öyküsü) adındaki eserleri en önemli yapıtlarıdır. Faki Tayran'ın 17. yüzyılda Kürtler ile Safeviler arasında gerçekleşmiş olan Dimdim Savaşına dair eseri ise birçoğuna göre bu savaşın ilk edebî anlatısıdır ve bugün hâlen okunan epik bir eserdir.

a) M. Xalid Sadinî, Feqi Tayran'ın hayatı ve eserlerini incelemiş, hayatı hakkında kapsamlı bilgiler vermiş. Divanı'ndaki şiirleri latinize ederek yayına hazırlamıştır. Bu eserin beşinci baskısı, Nubihar yayınevi tarafından 2011 tarihinde İstanbul'da basılmıştır. Bu eser, toplam 44 sayfadır.

4. Şêx Şemseddînê Qutbê Exlatî yê Birîfkanî'n (öl. M.1674) "Dîvanî". Bu Divanı, ilâhî aşk ve bazı tasavufî konuları ihtiva etmektedir. Zahid Birîfkanî, latinize etmiş ve Roja Nû yayınevi tarafından 2001 tarihinde Stokholm'da yayınlanmıştır. Eserin tamamı 94 sayfadır.

5.1. Ahmed b. İlyâs el-Hânî (1094/1695), 1682-3 yılları arasında "Nûbehâr'a Piçûkan" isimindeki kitabını telif etmiştir. Müellif, hacim olarak küçük olan bu eserini kürtçe olarak h.1094 tarihinde telif etmiştir. Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da çok yaygın olan ve elden ele dolaşan bir sözlüktür. Bu kitap üzerinde çok sayıda çalışma yapılmıştır:

a) Diyarbakırlı Ahmed el-Kuğî, Nûbahar sözlüğüne, "Gülzarâ Hemûkân" isminde bir şerh yazmıştır. Bu şerh "Nûbehâr" ile birlikte 2004 tarihinde İstanbul'da basılmış olup toplam 90 sayfadır.

b) Mella Musa el-Celâlî el-Beyazîdî, "Feyzu'l-kadîr er-Rahmân şerhu kitaba Nûbehâra Piçûkan" isminde bir şerh yazmıştır. Şarih "Nûbehara piçûkan" isimindeki eseri Arapça olarak şerh etmiştir. Her dörtlükten önce bu dörtlüklerin manasını Arapça olarak vermiş ve daha sonra gerekli açıklamalarda bulunmuştur. Bu eser, Sembol yayınevi tarafından 2010 tarihinde İstanbul'da basılmıştır. Toplam 97 sayfadır.

c) Ehmedê Xanî'nin, m. 1682-3 yılları arasında yazdığı "Nûbehârâ Piçûkan" ismiyle bilinen Kürtçe sözlük kitabını son olarak Prof. Dr. Kadri Yıldırım tercüme ve şerh etmiş. Bu eser, 2008 tarihinde Avesta yayınları tarafından Diyarbakır'da yayınlanmıştır. Eser toplam 382 sayfadan ibarettir.

5.2. Ehmedê Xanî, (1651-1707), Mem u Zîn ("Mem ve Zin") isimli klasik, epik şiirini yazan Ahmed-i Hani veya Ehmedê Xanî, Kürt edebiyatı sahasında çok önemli bir rol oynamış ve genel kaniya göre eserlerinde Kürt bağımsızlığından bahseden ilk Kürt şairi olmuştur. Şairin ünlü eseri, Mem u Zîn, isimlerindeki iki aşığı konu eden bir mesnevidir ki Sufi öğeler de taşır. Bu eser muhtelif bilim adamları tarafından şerh ve tercüme edilmiştir:

a) Ehmedê Xanî, Mem û Zîn, Tercüme ve şerh eden Jan Dost. Şarih, önce eserin aslını latinize etmiş. Sonra her konuyla ilgili kasidenin sonuna lügatçe koymuş ve daha sonra kasideleri mevzun bir şekilde bugünkü Kürtçeye çevirmiştir. Bu şerh, 2010 tarihinde Avesta yayınevi tarafından Diyarbakır'da basılmıştır. Toplam 725 sayfadır.

b) Ehmedê Xanî, Mem û Zîn, Tercüme ve şerh eden Pervîz Cîhanî. Şarih önce eserin giriş kısmında bazı terimleri açıklamıştır. Daha sonra eserin beyitlerini latinize etmiş. Sonra her beytin sonuna lugatçe koymuş ve daha sonra beyitleri uzun bir şekilde bugünkü Kürtçe ile açıklamıştır. Bu şerh, 2010 tarihinde Nubîhar yayınevi tarafından İstanbul'da basılmıştır. Toplam 1048 sayfadır.

c) Ehmedê Xanî, Mem û Zîn, Latinize ve Türkçeye çevirisini yapan Namık Açıkgöz. Bu zat önce eserin giriş kısmında müellif hakkında bilgi verir, eserlerini tanıtır. Daha sonra eserin beyitlerini bir sayfada Arap alfabesi ile verir. İkinci sayfada ise her beyiti latinize eder ve karşısına beytin Türkçe tercümesini verir. Bu şerh, 2012 tarihinde Kültür Bakanlığı tarafından Ankara'da basılmıştır. Bu baskı, toplam $215 \times 2 = 430$ sayfadır.

5.3. Ehmedê Xanî (1651-1707) "Divanı". Bu Divan, ilâhî aşk, peygamberimiz Hz. Muhammed'in vasıfları, dinî, ahlakî ve felsefî konuları içeren kasidelerden oluşmaktadır. Bu eseri büyük Kürt 'âlimi Abdurrahman Dürre "Şerha Divana Ehmedê Xanî, Felsefe û Jiyana Vî" ismi ile şerh etmiştir. Dürre hoca, Ehmedê Xanî'nin hayatı ve felsefesi hakkında gerekli açıklamaları yaptıktan sonra Divan'ındaki kasideleri latinize etmiş ve daha sonra bu kasidelerde geçen kelimeleri Kürtçe ve Türkçe olarak açıklamış ve en sonunda bu kasidelerin anlamını topluca vermiştir. Bu şerhin son kısmına Arap alfabesiyle yazılmış olan Divan'ın orijinal metnini vermiştir. Bu eserin ikinci baskısı 2002 tarihinde Avesta yayınevi tarafından İstanbul'da yapılmıştır. Bu şerh toplam olarak 570 sayfadan ibarettir.

5.4. Ehmedê Hânî, "Akîdetu'l-îman" isminde mevzun bir eser telif etmiştir. Bu eseri defalarca basılmıştır. Ve bu eseri üzerinde bazı çalışmalar yapılmıştır:

a) Mella Musa el-Celâlî el-Beyazîdî'nin "Feyzu'l-kadîr el-mennân şerhu 'akîdeti'l-îman", Şarih bu eseri Arapça olarak şerh ve tercüme etmiştir. İkişer beyiti önce Kürtçe vermiş, daha sonra kelime kelime Arapçaya tercüme etmiş. Ve en sonunda bu beyitler hakkında Arapça olarak topluca açıklama yapmıştır. Bu eser, Sembol yayınevi tarafından 2010 tarihinde İstanbul'da basılmıştır. Eser toplam olarak 141 sayfadır.

6. İsmâ'îlê Beyazîdî (M.1655-1709). Bu zat, "Gülzâr" isminde Kürtçe-Arapça-Farsça bir sözlük yazmıştır. Bu zat M. 1709 yılında vefat etmiş ve Beyazıt'ta defnedilmiştir.

7.1. Mella Ehmedê (Hüseynî) Bateyî (öl. 1755). Bu zat, "Mevlûda Nebî" isminde bir eser yazmıştır. Bu eser, peygamberimiz hakkında Kürtçe yazılmış ilk mevzun bir siyer kitabı mahiyetindedir. Bu eser, hala ülkemizin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde ve Kürtlerin yaşadığı diğer bölgelerde Mevrit merasimlerinde okutulmaktadır. Bu mevlidin orijinalı toplam 158 sayfadır. Bu mevlid üzerinde birkaç çalışma yapılmıştır:

a) Mella Ehmedê (Hüseynî) Bateyî'nin bu Mevlid'i, Molla Abdulbasit Muhammed Abdussamed b. Molla Muhammed Tâhir el-Âmedî (Diyarbakırlı) tarafından tahkik edilmiş. Mevlid'in "Giriş" kısmında, eser ve müellifi hakkında 30 sayfalık bir açıklama yapılmıştır. Ayrıca her sayfanın altında dipnotta anlaşılmayan bazı kelimeler, günümüz Kürtçesi ile açıklanmıştır. Mevlid'in orijinal metninin tamamı harekelenmiştir. Bu şerh Nubihar yayınevi tarafından 2012 tarihinde İstanbul'da basılmıştır.

b) Mella Musa el-Celâlî el-Beyazîdî, “Feyzu’l-kadîr el-mübdî şerhu’l-Mevlid” ismindeki şerhinde Ahmedê Bateyî’nin “Mevlid”ni Arapçaya çevirmiş ve kelime kelime açıklamalarda bulunmuştur. Bu şerh, Sembol Yayınevi tarafından 2010 yılında İstanbul’da basılmıştır. Toplam 268 sayfadır.

c) Mella Nûrullah el-Heyûtî el-Godîşkî, “Sehlu’l- mevrîd fî şerhi’l-Mevlid” ismindeki şerhinde Ahmedê Bateyî’nin “Mevlid” ini Arapçaya çevirmiş ve kelime kelime açıklamalarda bulunmuştur. Bu şerh el yazısı ile yazılmış halde Sembol yayınevi tarafından 2010 tarihinde İstanbul’da basılmıştır. Şerh, toplam 259 sayfadır.

7.2. Mela Huseynê Bateyî (öl. 1755). “Jiyan, Berhem û Helbestên Vî. Bu yazar eserlerini Arap alfabesiyle ve Kürtçe olarak yazmıştır. M. Xalid Sadinî, yazarın hayatı hakkında detaylı bilgiler vermiş ve bütün eserlerini bir araya getirerek yayına hazırlamıştır. Yazarın eserleri içinde Kürtçe Mevlid’in hem orijinalini hem de latînize edilmiş şekliyle birlikte diğer kasidelerini de latînize etmiştir. Bu eser, Nubihar yayınevi tarafından 2010 tarihinde İstanbul’da basılmıştır. Eser, aslı ile birlikte toplam 248+39= 287 sayfadır.

8. Yusuf Ziyaeddin Paşa, (öl.1818), “el-Hediyetü’l-Hamidiyye fî’l-luğati’l-Kürdiyye” isminde Kürtçe -Arapça bir sözlük yazmıştır. Eserin orijinalı, toplam 240+56 = 296 sayfadır. Bu eser Muhammed Muqrî tarafından tahkik edilerek 1975 yılında Beyrut’ta basılmıştır.

Bu eser, büyük âlim ve üstad Mehmet Emin Bozarslan tarafından Türkçeye tercüme edilmiş ve Latin Alfabesiyle Kürtçe-Türkçe Sözlük ismiyle Çıra yayınevi tarafından 1978 tarihinde İstanbul’da basılmıştır. Bu tercüme toplam 405 sayfadır.

9. Mevlana Hâlid-i Bağdadî’nin (öl. 1827) “Divanı”. Bu eser, ilk defa Sadreddin Yüksel tarafından Türkçe’ye çevirildi ve 1982 tarihinde Sabah Gazetesi yayınları arasında çıktı. Ayrıca Abdulcebbar Kavak, bu eseri 2010 yılında Ensar yayınları arasında neşretti. Son olarak emekli subay Süleyman Kuku tarafından mevzun bir şekilde Türkçeye tercüme edilmiş ve 2010 yılında Damra yayınevi tarafından İstanbul’da basılmıştır. Eserin bu baskısı, 148 sayfadan ibarettir.

10. Mella Xalîl el-Es’ardî, (öl. M.1843) “Nehcü’l-enâm” isminde Akaidle ilgili Kürtçe mevzun bir eser yazmıştır. Bu eser, şark medrese-lerinde okutularak ezberlenmiştir. Bu eserin baskısı defalarca yapılmıştır. Abdurrahman Adak, 2009 tarihinde “Mukaddime Dergisi’nin birinci sayısında bu eser ve şairin diğer eserleri hakkında bir makale yazmıştır. Ayrıca bu eser üzerinde diğer bazı çalışmalar yapılmıştır:

a) Mella Musa el-Celâlî el-Beyazîdî, “Feyzu’l-kadîr el-‘Allâm şerhu Nehci’l-enâm” isminde bir şerh telif etmiştir. Şarih “Nehcü’l-enâm” ismindeki eseri Arapça olarak şerh etmiştir. Her dörtlükten sonra bu dörtlüklerin manasını Arapça olarak vermiş ve daha sonra gerekli açıklamalarda bulunmuştur. Bu eser, Sembol yayınevi tarafından 2010 tarihinde İstanbul’da basılmıştır. Bu şerh, toplam 228 sayfadan ibarettir.

11. Hacı Qadirê Koyî (1817/1896), “Divan’ı. Bu yazar, Koy bölgesinin güneyinde yaşayan Zengene aşiretine mensuptur. M. 1817 yılında Kor Karc köyünde doğdu. “Divan’ı, Müellif bu Divanında ilahî aşkı, Hz. Muhammed ile ilgili methiyeleri ve millî duyguları uyandıran

muhtelif konuları mevzun bir şekilde nazmetmiştir. Eğitim amacıyla İstanbul'a gitmiş, burada Kürtlerin önde gelenlerinden Bedirhan Paşa'nın çocuklarına hocalık yapmış. Şiirleri ile millî duyguyu uyandıran coşku nedeniyle Kürt kökenli bilginler arasında şöhret kazandı. Uzmanlar tarafından Modern Kürt Edebiyatı'nın ilk temsilcisi olarak kabul edilmektedir. Abdurrahman Said Bey kaybolan Divanından bulabildiği şiirlerini topladı ve bunları 1925 tarihinde Bağdat'taki Darüselam matbaasında basımını gerçekleştirdi. Ayrıca bu Divan 1969 tarihinde Mukrîyanî tarafından neşre hazırlanmış ve Hevlêr'de basılmıştır. Bu eser, ikinci kez Nevzad Hîrorî tarafından latinize edilerek Arif Zêrevan editörlüğünde 2004 tarihinde İsveç'te Nefel yayınevi tarafından basılmıştır. (Toplam 162 sayfadır)

ç12. Şêx 'Evdîrrehmanê Axtepî, (1850-1905/1910?), Bu zat, Revdne'îm isminde bir Mirac-nâme yazmıştır. Bu eserde ilâhî aşk, peygamberimizi övme, ahlakî ve tasavufî konular işlenmiştir. Bu Mirac-nâme, Kürt Edebiyatının ilk Mi'rac-nâmesi ve en uzun mesnevisidir. Bu yazarla ilgili Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri 'Tasavvuf) Anabilim Dalında Murat Özaydı tarafından bir Doktora tezi yapılmıştır. Zeynel'abiddîn Zinnar tarafından latinize edilerek İsveç'in Stokholm şehrinde 1991 tarihinde basılmıştır. (Toplam 440 sayfadır)

13. Mehvî (1830-1906) Divanı. Kürt asıllı İslam alimi, hekim ve şairdir. Esas adı Mella Muhammed b. Osman Belxî 'dir. O Mehabad'da doğmuştur. Doğduğu yerde ve Sineye'de tahsilini tamamlamıştır. 1892 yılında Süleymaniye şehrinde yargıç/hakim olmuştur. Daha sonra, Kerkük, Bağdat ve Mekke gibi şehirleri dolaşmıştır. İstanbul'da Sultan Abdulhamid ile görüşükten sonra Kuzey Irak'a dönmüş ve orada bir medrese yaptırmıştır. Bu medreseye Abdulhamid Medresesi ismini vermiştir. Mehvî'nin söylediği şiirleri kapsayan Divanı 1984 yılında Süleymaniye'de basılmıştır. Bu eser, ikinci kez Nevzad Hîrorî tarafından latinize edilerek Arif Zêrevan editörlüğünde 2007 tarihinde İsveç'te Nefel yayınevi tarafından basılmıştır. (Toplam 148 sayfadır).

14. Şeyh Rıza Talebanî'nin (öl.1910), "Divan"ı. Müellif bu Divanı'nda çeşitli hikayeleri mevzun bir şekilde ele alarak bu eserini telif etmiştir. Bu eser önce Şeyh Muhammed Xal û Omêd Aşna tarafından bir araya getirilerek birinci baskısı 2003 tarihinde Hevlêr yayınevi tarafından yayınlanmıştır. Eser ikinci kez Nevzad Hîrorî tarafından latinize edilerek Arif Zêrevan editörlüğünde 2004 tarihinde İsveç'te Nefel û Aras yayınevi tarafından basılmıştır. (Toplam 146 sayfadır).

15. Pîremêrd ya da Tefvik Mahmut Hamza'nın (1869-1950), Divanı. Kürt şair, yazar ve gazeteci. Süleymaniye şehrine komşu olan Gvêje'de doğdu. Bane ve Süleymaniye'de Arapça ve fıkıh eğitimi aldı. 1882 – 1895 yılları arasında, o Süleymaniye, Halep gibi farklı yerlerde devlet dairelerinde çalıştı. 1898 yılında Osmanlı sultanı II. Abdülhamit tarafından İstanbul'a davet edildi ve burada bir yıl kaldı. Pîremêrd, çok sayıda Türkçe kitap telif etmiştir. Ayrıca Soranîce bir Divan telif etmiştir. Bu Dîvanı'nda çeşitli konuları manzum olarak ele almıştır. Divanı, Nevzad Hîrorî tarafından latinize edilmiş ve Arif Zêrevan editörlüğünde hazırlanmıştır. Bu Divan, Nefel Yayınevi tarafından İsveç'in Stokholm şehrinde 2005 tarinde basılmıştır. (Toplam 250 sayfadır.)

16. Seyyid Aliyê Findikî'nin (öl.m. 1967) "Divanı". Aslı Arap alfabesi ile olan bu eseri Selman Dilovan ve Hüseyin Şemrexî latinize ederek aslı ile beraber yayına hazırlamışlar. Bu eserin beşinci baskısı 2011 tarihinde Nûbihar yayınevi tarafından İstanbul'da basılmıştır. Eser toplam olarak 336 sayfadır.

17. Mela 'Abdulfettah Hezroyî'nin (öl.1975) "Dîvana Fethî" isimindeki eseri. Yazar bu eserini Arapça-Farsça ve Kürtçe dilleriyle hazırlamıştır. Bu eser, Tehsîn İbrahim Doskî tarafından şerh edilmiş ve "Giriş" bölümünde (s. 1-30) Divan'daki bazı terimler ve ıstılahlar hakkında açıklamalar yapılmıştır. Ayrıca Mehmet Yalar tarafından bu eser tanıtılmıştır. Eserin tamamı, Kürtçeye tercüme edilmiş ve M. Xalid Sadîni tarafından Latinize etmiştir. Bu tercüme, Nubihar yayınevi tarafından 2012 tarihinde İstanbul'da basılmıştır. Eser, aslı ile birlikte toplam 302 sayfadır.

18. Mela Muhammedê Liceyî'nin (öl.1912) "Divanı". Yazar bu "Divan"ını Arap alfabesi ile telif etmiştir. Bu eser Tehsîn İbrahim Doskî tarafından tahkik edilmiş ve M. Xalid Sadîni tarafından Latinize edilmiştir. Eseri yayına hazırlayanlar "Giriş" bölümünde (s.9-23) eser ve yazarının telif metodu hakkında açıklamalarda bulunmuştur. Eserin son kısmında (s.193-204) sayfaları arasında Arapça kasidelerine yer vermiştir. Ve en sonuna (s.205-207) lügatçe ilave etmiştir. Bu eser, Nubihar yayınevi tarafından 2012 tarihinde İstanbul'da basılmıştır. Eser, aslı ile birlikte toplam 207 sayfadır.

19. Şêx Muhammed Hadîyê Qevmanî'nin (öl.M.1914) "Divanı". Yazar, bu eserini Arapça alfabesi ile Kürtçe ve Farsça olarak telif etmiştir. Bu eser birkaç hocanın kasideleri ile birlikte hem Arap alfabesi ile yazılan aslı, hem de Muhammed Seyda oğlu tarafından latinize edilerek yayına hazırlanmıştır. Bu eser, Nubihar yayınevi tarafından 2011 tarihinde İstanbul'da basılmıştır. Eser, aslı ile birlikte toplam 166+96=262 sayfadır.

20. (كِتَابُ التَّرْكِيبِ) Kitâbu't-Terkîb: M. XIX. asırda vefat eden Helkâtînlî Molla Yunus tarafından te'lif edilmiştir. Cürcânî'nin "Avâmil" isimindeki kitabının şerhidir. Molla Yunus, bu kitabında manaları anlaşılmayan bazı kelimeleri açıklamış ve "Avâmil" kitabının tamamını, Kürtçe olarak i'rab açısından tahlilini yapmıştır.

21. Mella Ali et-Terâmâxî el-Müksî (öl.1655), "et-Tasrîfu'l-Kürdî", isminde İzzeddin ez-Zencânî'nin "el-'İzzî fi't-tasrîf" kitabını Kürtçeye çevirmiş. Bu eser, Sembol yayınevi tarafından 2010 tari-hinde İstanbul'da basılmıştır. Bu eserin tamamı 193 sayfadan ibarettir.

22. (كِتَابُ الظُّرُوفِ) Kitâbu'z-zurûf: Helkâtînlî Molla Yunus, m. XIX. asırda te'lif etmiştir. Çok kısa ve özet mahiyetinde bir eser olup zarfları ve kısımlarını ele almaktadır. Yâni zarf-ı lağy, zarf-ı müstakarr, zarf-ı hâss ve zarfların müteallaklarından, mebnî ve mu'reb durumlarından bahsetmektedir. Kitap, Kürtçe yazılmıştır. Bu kitabın metnini, Şark Medreselerinde okuyan her öğrenci ezberlemektedir. Defalarca İstanbul'da basılmıştır.

23. Şerefhânê Bitlisî, Şerefnâme, Bu eser 1594 tarihinde Farsça olarak yazılmış Kürt tarihiyle ilgili en önemli kaynaklardan biridir. Kürtlerin tarih boyunca kurdukları Devletleri hakkında bilgi vermektedir. Ayrıca Kürt aşiretleri ve bu aşiretlerin buldukları yöreler ve yaşam tarzları hakkında bilgi vermektedir. Bu eserin, 1860'ta Rusça, 1868'de Fransızca çevirisi yayımlanmıştır. Muhammed Ali Avni'nin Arapça çevirisi ise 1958-1962'de Kahire'de iki cilt olarak basılmıştır. Ayrıca, Ziya Avcı tarafından Farsçadan Kürtçeye tercüme edilmiş ve Avesta yayınevi tarafından 2007 tarihinde Diyarbakır'da basılmıştır. Toplam 662 sayfadan ibarettir.

Bitlisli Şeref Han

24. Xelife Yusuf (öl. 1965), “İrşadu'l-‘ibâd ve Mecme'u'l-mesail”, “Tuhfe-tu'l-'amilîn”, “Tuhfetü'z-Zâkirîn” ve “Feraiz” gibi isminde Şafi'î fikhına ve hadis ilmine dair eserleri telif etmiştir. Bu eserleri Arap alfabesi ile ve Kurmancî lehçesi ile yazmıştır. Bu eserleri, 1950 yılında İstanbul'da basılmıştır. “İrşadu'l-‘ibâd ve Mecma'u'l-mesail” ismindeki eseri geniş kapsamlıdır. “Tuhfetü'l-'amilîn” ismindeki eseri ise orta hacimli bir eserdir.

25. Mela Hüsnî Geçer (Hazîn)'in “Divanı”. Yazar bu eserini Kürtçe diliyle ve Arap alfabesi ile telif etmiştir. Bu Divan, toplam 401 sayfadan ibaret olup 2014 tarihinde İstanbul'da basılmıştır.

Sonuç

Yukarıda kısaca tanıtmaya çalıştığım bu eserler dışında, çok sayıda Kürtçe Divan ve eser Arap alfabesi ile yazılmış ve okuyucuların istifadesine sunulmuştur. Örnek olarak Goranî lehçesiyle 14. yüzyılda yaşamış ve bu dilde eserler vermiş Molla Perişan (Mele Perişan) zikredilebilir. Nitekim bu dil etkinliğini uzun bir süre devam ettirmiş ve örneğin 19. yüzyılda yaşamış olan bir başka şair Molla Abdürrahim Mevlevî (1806–1881) de bu dilde eserler vermiştir. Ayrıca, Batı'da Süleymaniye ve çevresinde de 18. yüzyılla birlikte bölgedeki egemen Kürt siyasî isimlerin teşvikiyle Soranî dilinde edebî bir gelişim ortaya çıkmıştır.

XIX. ve XX. yüzyıllarda Kürt edebiyatı, Kürt dili ile birlikte, özellikle yazılı Kürt edebiyatı, çok büyük bir ilgi ve gelişmeye sahne olmuştur. Bunda XIX. yüzyılda temelleri atılan Kürt basınının önemli bir payı vardır. İlk Kürt basın yayını, dergisi, Kürdistan Kahire'de 1898 yılında yayımlanmıştır. Birinci Dünya Savaşı sonrasında Kürtlerin yaşadığı toprakların Türkiye, İran, Irak ve Suriye sınırları içerisinde kalmasıyla birlikte Kürt dili ve edebiyatı farklı bir döneme girmiş ve her Kürt topluluğu içinde bulunduğu ülkedeki eğilimlerden etkilenmiş ve bu etkileşim dile ve edebiyata da yansımıştır. Örneğin Kürtçenin yazımında 1920'lere kadar Arap harfleri tercih edilmişken, 1920'lerle birlikte bölgedeki ülkeler Batıcı politikaları benimsemeye başlayınca, birçok Kürt topluluğu Latin harfleriyle Kürtçeyi yazmaya başlamışlardır. Buna verilebilecek bir örnek ise, Celadet Ali Bedirhan tarafından yayımlanmış ve 1932 yılından 1943 yılına kadar toplam 57 adet basılmış olan basılı ilk Kürtçe edebiyat dergisi olarak görülen Havar dergisinin ilk 23 sayısının hem Latin, hem Arapça harflerle basılıp daha sonra sadece Latin harflerle basılmasıdır. Ek olarak, Kürt

edebiyatının bu topraklardaki gelişim süreci ve Kürt edebî eserlerinin ortaya çıkması sıklıkla bu ülkelerdeki azınlık politikalarıyla doğrudan ilgili olmuş; örneğin zaman zaman bu ülkelerde Kürtçenin yasaklanmasıyla birlikte Kürt edebiyatının yavaşladığı, bu tip yasaklamaların kalktığı veya rahatladığı zamanlarda ise hızlı bir şekilde geliştiği ve yeni eserlerin ortaya çıktığı gözlemlenmiştir.

20. Yüzyılda Irak'ta Abdullah Süleyman (1904-1962) ve İbrahim Ahmed gibi isimler öne çıkarken, Suriye'de İkinci Dünya Savaşı sonrasında Suriye'nin bağımsızlığını almasına dek, başta Emir Celadet Bedirhan ve kardeşi Emir Kâmuran'ın gayretlerinin etkisiyle Kürt edebî faaliyetleri yoğunluğunu korumuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrası Suriye'de Kürtlerin haklarının birçoğunu kaybetmesiyle edebî faaliyetler de durma noktasına gelmiştir. Türkiye'de Kürtçe yasağı sebebiyle uzun yıllar Kürt edebiyatında fazla çalışma yapılamamış olsa da, özellikle 90'larda siyasi iradenin Kürtçe üzerindeki yasakları kaldırması ve Kürtçe yayıncılığın rahatlamasıyla birlikte Kürt edebiyatı hızlı bir şekilde gelişmeye başlamıştır. Ayrıca çeşitli baskılar ve ihtilaflar sebebiyle Kürdistan bölgesinden ayrılıp başta Avrupa olmak üzere farklı yerlere göç eden Kürtlerden oluşan Kürt diasporası Kürt edebiyatı açısından 20. yüzyılda birçok önemli başarıya imza atmıştır. Başta devletin azınlıklara basın ve yayın alanında maddi yardımlarda bulunduğu İsveç olmak üzere birçok Avrupa ve Kuzey Amerika ülkelerinde yaşayan Kürt toplulukları kendi basın yayın kuruluşlarını kurmuşlardır. Zaroken İhsan ("İhsan'ın Çocukları"), Helin ("Yuva"), Gundike Dono ("Dono Köyü") gibi eserleriyle tanınan Mahmut Baksi ve Tu ("Sen"), Mirina Kaleki Rind ("Yaşlı Rind'in Ölümü"), Siya Evine ("Yitik Bir Aşkın Gölgesinde") gibi eserleriyle tanınan Mehmed Uzun gibi tanınmış Kürt yazarları ortaya çıkmış ve örneğin bu iki yazar da İsveç Yazarlar Birliği Yönetim Kurulu'nda yer almışlardır. Çağdaş dönemdeki diğer bazı Kürt yazarlar ise şunlardır: Pîremêrd, Abdulla Goran, Osman Sabri, Şêrko Bêkes, Şeyhmus Dağtekin, Zeynelabidin Zinnar, Mehmet Emin Bozarıslan v.s.

BİBLİYOGRAFYA

Kur'ân-ı Kerîm.

Abdulbasit Muhammed Abdussamed b. Molla Muhammed Tâhir el-Âmedî, Ehmedê Bateyî Mevlid'inin Şerh ve Neşri, Nubihar yayınevi, İstanbul 2012. SÎ'RİDÎ

'Abdulfettah Hezroyî, Dîvana Fethî, (Şerh ve Tahkîk, Tehsîn İbrahîm Doskî, Kürtçeye Tercüme ve Latinize, M. Xalid Sadînî), Nubihar yayınevi, İstanbul 2012.

Abdurrahman Dürre, "Şerha Divâna Ehmedê Xanî, Felsefe û Jiyana Vî", İkinci baskı Avesta yayınevi, İstanbul 2002.

Ahmed-i Cezirî, Dîvanî Melayê Cezîrî, Midyat, 1965.

Ahmed Hilmî el-Kuġî ed-Diyarбекrî, Gülzâr-i Hemûkân Şerhâ Nûbehârâ Piçûkân, , (Matbuatu Cerîde-i Sur), Diyarbakır, 2004.

Arif Zêrevan, Divana Melayê Cizîrî Şerh ve Tercümesi, Nefel yayınevi, Dijital baskı, Stokholm, 2004.

Baba Merdûh Ruhânî (Şiva), Târîh-i meşâhîr-i ‘urefâ, ‘ulemâ, üdebâ, şu’arâ-yı Kürd, I-III, (thk. Muhammed Mâcid Merdûh Ruhânî), Tahran, 1382.

Baba Tahirê ‘Uryanî, Dubeytî, (trc. Sabah Kara) Üçüncü baskı, Nûbihar Yayınevi, İstanbul 2012.

Büyük Larousse, Sözlük ve Ansiklopedisi, I- XXIV, İstanbul, 1986.

Cemal Reşîd Ahmed, Zuhûru’l-Kurd fi’t-tarîh, İkinci baskı, Erbil, 2005.

Çağlayan, Mehmet, Şark Uleması, İstanbul, 1996.

Ehmed (Hüseyni) Bateyî, “Mevlûda Nebî”, İstanbul, 1965.

Ehmed b. İlyâs el-Hânî, “Nûbehâr’a Piçûkan, Şerh ve nşr. Ahmed el-Kuġî, “Gülzarâ hemûkân”, İstanbul 2004.

Ehmedê Xanî, Nûbehârâ Piçûkan” (Tercüme Ve Şerh, Kadri Yıldırım), Avesta yayınları, Diyarbakır 2008.

Ehmed-i Xanî, Mem ü Zîn, (Tercüme Ve Şerh, Jan Dost. Avesta yayınevi, Diyarbakır 2010.

Ehmedê Xanî, Mem û Zîn, (Tercüme Ve Şerh, Pervîz Cîhanî, Nubihar yayınevi, İstanbul 2010.

Ehmedê Xanî, Mem û Zîn, (Tercüme ve Neşir Namık Açıköz), Kültür BakanlığıYayınları, Ankara 2012.

Ehmedê Xânî, “Akîdetu’l-îman”, İstanbul ts.

Ehmedê Zivingî, Şerha Dîvana Melayê Cizîrî. I-III, Avesta yayınevi, Diyarbakır 2013.

Halîl el-Es’ardî, “Nehcû’l-enâm”, İstanbul, 1337.

İbnu’n-Nedîm, el-Fihrist, Tahran, 1988, s. 8.

İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1955, VI, 1113.

İsma’îlê Beyazîdî, “Gülzâr” (Kürtçe-Arapça-Farsça Sözlük) ...

İzzeddin ez-Zencânî’nin “el-‘İzzî fi’t-tasrîf”, (Kürtçeye Tercüme eden“et-Tasrîfu’l-Kürdî, Mella Ali et-Terâmâhî el-Müksî) Sembol yayınevi, İstanbul 2010.

Katib Çelebî, Keşfu’z-zünûn, I-II, (Nşr. Şerafettin Yaltkaya), Milli Eğitim Yayınevi, İstanbul, 1971-1872.

Kurdo, Prof. Qanat, Tarîxe Edebiyata Kurdî, Özge yayıncılık, Ankara 1992.

Medrese ve İlahiyat Kavşağında İslâmî İlimler (Uluslararası Sempozyum), (Editör: İsmail Narin) I-II, Bingöl Üniversitesi Yayınları 2013.

Mehmet, Emin Zeki Beg, Kürtler ve Kürdistan Tarihi, Nûbihar Yayınları, Üçüncü baskı, İstanbul 2011.

Meşahiri Kürd û Kürdistan (Trcm. Mehmet Emin Zeki Bey (Kürd ve Kürdistan Ünlüleri), Apec ve Öz-Ge Yayınları, Sveden, 1998, s.166.

M. Xalid Sadînî, Mela Huseynê Bateyî, Jiyan, Berhem û Helbestên Vî, Nubihar yayınevi, İstanbul 2010.

M. Xalid Sadînî, Feqî Tayran'ın Hayatı ve Eserleri, Qevlê Hespê Reş (Siyah Atın Ölümü), Şêxê Senan (Senan Şeyhi) ve Qiseya Bersiyayî (Bersiyay'ın Öyküsü) Beşinci baskı, Nubihar yayınevi, İstanbul 2011.

Mevlana Hâlid-i Bağdadî, "Divanı", (Tercüme ve Neşir Süleyman Kuku), Damra yayınevi, İstanbul 2010.

Meydan Laurosse, I-XXV, İstanbul, 1989, XVIII, 508.

Muhammed Hadîyê Qevmanî, "Divanı", (Latinize eden Muhammed Seyda oğlu), Nubihar yayınevi, İstanbul 2011.

Muhammedê Liceyî, "Divanı" (Tahkîk Tehsîn İbrahim Doskî, Latinize eden M. Xalid Sadînî), Nubihar yayınevi, İstanbul 2012.

Muhammed, el-Müderriş, 'Ulemâuna fi hizmeti'l-'ilmi ve'd-dîn, Şam, 1986.

Murat Özdemir, Şeyh Abdurrahman Aktepe Hayatı Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri (Tasavvuf) Anabilim Dalı, Ankara 2008, basılmamış Doktora tezi.

Musa el-Celâlî el-Beyazîdî, " Feyzu'l-kadîr er-Rahmân şerhu kitaba Nûbehâra piçûkan", Sembol yayınevi, İstanbul 2010.

Musa el-Celâlî el-Beyazîdî, "Feyzu'l-kadîr el-'Allâm şerhu Nehci'l-enâm" (Şerh ve Arapçaya Tercüme), Sembol yayınevi, İstanbul 2010. L

Musa el-Celâlî el-Beyazîdî, "Feyzu'l-kadîr el-mennân şerhu 'akîdeti'l-îman", Sembol yayınevi, İstanbul 2010.

Musa el-Celâlî el-Beyazîdî, "Feyzu'l-kadîr el-mübdî şerhu'l-Mevlid" (Ahmedê Bateyî'nin "Mevlidi"nin Şerhi ve Arapça Tercümesi), Sembol Yayınevi, İstanbul 2010.

Nûrullah el-Heyûtî el-Godîşkî, "Sehlu'l- mevrîd fi şerhi'l-Mevlid" (Ahmedê Bateyî'nin "Mevlid"ini Şerhi Ve Arapça Tercümesi), Sembol yayınevi, İstanbul 2010.

Ruhanî, Baba Merdûx, Târîxê Meşâhîrê Kurd, I-III, Tahran, 1952, I, 22.

Seyyid Aliyê Findikî, “Divanî”. (Neşr ve Latinize eden Selman Dilovan ve Hüseyin Şemrexî), Beşinci baskı Nûbihar Yayınevi, İstanbul 2011.

Şerefhanê Bitlisî, Şeref-name, (trc. Ziya Avcı), Avesta Yayınları, Üçüncü baskı, Diyarbakır, 2007.

Şêx ‘Evdîrrehmanê Axtepe, Revdne’îm (Neşr ve Zeynel’abiddîn Zinnar), Stokholm 1991.

Şêx Şemseddînê Qutbê Exlatî yê Birîfkanî “Dîvanî”, (nşr. Zahid Birîfkanî, Veşanên Roja Nû yayınevi, Stokholm 2001.

Turan, Abdalbaki, Divana Melayê Cezîrî Şerh ve Tercümesi Nubihar yayınları, İstanbul 2010.

Tunç, Osman, Dîvana Melayê Cezîrî, (trcm.) Nubihar yayınevi, İstanbul 2011.

Yıldırım, Kadri, “Nûbehârâ Piçûkan”ın Şerh ve Tercümesi, Avesta yayınları, Diyarbakır 2008.

Yusuf İlyan Serkîs, Mu’cemü’l-matbu’ati’l-‘arabiyye ve’l-mu’arreb, I-II, Mekte-betü’s-sekâfeti’d-dîniyye, Kahire. 1919.

Yusuf Ziyaeddin Paşa, “el-Hediyetü’l-Hamidiyye fî’l-luğati’l-Kürdiyye” (thk. Muhammed Muqrî), Beyrut 1975.

Zeynelabidin Kaya (Zinnar) ve M. Emin Narozî, Mella Ahmedê Cizirî’nin Divanı, Roja Nû yayınevi, Stokholm 1987.

Ziyaeddin el-Halîdî el-Makdîsî, el-Hediyetü’l-Hamidiyye fî’l-luğati’l-Kürdiyye, (thk. Muhammed Mukrî), Mektebetü Diyarbakır, Diyarbakır, 2011.

_____, el-Hediyetü’l-Hamidiyye fî’l-luğati’l-Kürdiyye, (Kürtçe-Türkçe Sözlük (Türkçe’ye Tercüme ve Neşir: Mehmet Emin Bozarlan), Çıra Yayınevi, İstanbul 1978.

İnternet Kaynakları :

– Kürtler; Vikipedi, Özgür Ansiklopedi. (Erişim tarihi: 11.05.2014. saat 17.30)

– vvv.sizinti.com.tr/.../yeryuzundeki-diller-ve-kelime-a (Erişim Tarihi: 12.05.2014 saat 10.22);

– vvv.cokbilgi.com/tag/dunyadaki-dil-sayisi/ (Erişim Tarihi: 12.05.2014 saat : 10.39).

– vvv.kurtkulturu.com/Yazilar/kurt.../lubnan-kurtleri. (Erişim tarihi: 12.05.2014, Saat: 12.13)

– vvv.urmiyenevs.com > Azerbaycan (Erişim tarihi: 11,05.2014 saat 17.25).

– tr.wikipedia.org/wiki/Kürt Tarihi (Erişim tarihi : 16.09.2014, Saat: 14.07).